

Милан СТОЈКОСКИ

УСВОЈУВАЊЕ НА ПОИМИТЕ — УСЛОВ ЗА ПОЛЕСНО СОВЛАДУВАЊЕ НА МАТЕРИЈАЛОТ

По повод на една анкета

Појавата учениците од основните училишта механички да изговараат термини, чие значење не го разбираат, е многу честа. Во наставата, особено кај учениците од петто и од другите повисоки одделенија, таа појава постепено треба да исчезнува, зашто несфаќањето на значењето на поимите доведува до механички начини на учење и до формализам во наставата. Тој недостаток упорно ги следи учениците низ сите фази на нивното школување и многу тешко се искоренува. Оттука усвојувањето на системот на историските поими од страна на учениците, според Вагин, советски теоретичар на методиката на оваа настава, преставува една од најважните задачи на наставата по историја.

Поради значењето што го имаат поимите во учењето за сфаќањето и систематизацијата на наставниот материјал по историја, нивното добро познавање придонесува за неговото полесно совладување и трајно усвојување. Наведените претпоставки не мотивираа да се зафатиме со испитувањето на оваа проблематика. Целта ни беше да утврдиме до кој степен и во колкава мера учениците од повисоките одделенија на основните училишта во одреден регион на Републиката, владеат со поимите од предметот историја, а исто така како и колку им ги објаснуваат наставниците на учениците.

Одговорите на овие прашања ги побаруваме преку прашалник за учениците од VI-тите одделенија, во педагошкиот увид на часовите по историја и со прегледување на одреден број училишни тетратки на учениците и, се разбира, во учебниците по историја. Во прашалникот беа опфатени вкупно 16 прашања, земено исклучиво од учебниците за V и VI одделение кои се употребуваат во редовниот речник на часовите по историја. При одредувањето бројот и тежината на прашањата ги имавме предвид возраста на учениците, т.е. нивните психо-

физички можности и способности за јасно генерализирање и донесување сопствени заклучоци, како и потребниот обем на знаења што треба да го носи ученикот како основа за повисокото одделение. Од вкупниот број прашања, поголем број (11) се земени главно оние кои требало и морале да се објаснат односно усвојат со материјалот од V одделение а кои се повторуваат и во VI одделение. Оттука се очекуваше за овие поими поголемиот број ученици да дадат поцелосни одговори. Земени се исто така и поими кои за прв пат учениците ги сретнуваат во материјалот за VI одделение.

Со вака одбрани поими сакавме да дојдеме до констатацијата: во колкава мера се одразува правилното сфаќање на суштинското значење на поимите врз успешното надоградување на новиот наставен материјал. Поимите, кои прв пат ги сретнуваат учениците во VI одделение, беа земени од обработениот наставен материјал заклучно со „Потпаѓањето на нашите народи под турска власт.“ Сите поими употребени во прашалникот ги групиравме во неколку блока: блок — економски развој — блок — општествени прашања, блок — оружана борба (оружен отпор, востанија, војни и сл.) и блок — општи познавања.

Со испитувањето беа опфатени вкупно 467 ученици од 17 училишта, од вкупно 34, колку што работат на подрачјето на Заводот за унапредување на образованието и воспитанието во Прилеп. Од опфатените училишта 6 работат во градот, а 11 во селските населби. Со четворицата наставници, од кои двајца изведуваат настава во училиштата во градот, а двајца во селските населби, однапред се договоривме да обратат внимание на поимите при обработката и утврдувањето на наставниот материјал. Со тоа им се овозможуваше да им го свртат вниманието на учениците: потемелно да размислуваат и да дадат поцелосни и правилни одговори, а кај другите анкетата беше спроведена без претходно најавување. Учениците требаше да дадат одговори неочекувано. Целта на ваквата постапка ни беше да утврдиме — дали и во колкава мера ќе има разлики во точноста на одговорите на првата односно втората група ученици.

Со одличен успех имаше — — —	50	ученици	или	10,71%
Со мн. добар успех — — — —	59	„	или	12,64%
Со добар успех — — — —	68	„	или	14,56%
Со доволен успех — — — —	203	„	или	43,48%
Со недоволен успех — — — —	87	„	или	18,41%
Вкупно:		467	„	„ 100%

Добиените резултати од одговорите на учениците, кои одговориле на прашањата, изгледаа вака:

П р а ш а њ а	Позитивни одговори од учениците	Во %
1. Што е селска општина?	146	41,97
2. Што е племенски сојуз?	287	61,46
3. Што е крал?	407	87,15
4. Што е империја?	243	52,03
5. За кое општество велíme дека е робовладетелско?	294	62,96
6. За кое општество велíme дека е феудално?	255	54,60
7. Што е тоа општествена класа?	95	20,34
8. Што е тоа аристократ?	126	26,98
9. За кое стопанство велíme дека е натурално	235	50,32
10. За кое стопанство велíme дека е стоково парично?	401	85,87
11. Што е лено?	364	77,94
12. Што е еснаф?	386	82,66
13. Што е востание?	354	75,80
14. Што е класна борба?	229	49,07
15. Што е беседа?	112	23,98
16. Што е ерес?	418	89,51

Одговорите на учениците пак, според успехот што го имале на крајот од првото полугодие, се следниве:

По успех	Вкупно можни одговори	Позитивни одговори	Во %
Одличен	800	718	89,75
Мн. добар	944	706	74,79
Добар	1088	685	62,95
Доволен	3248	1716	52,83
Недоволен	1392	577	41,46

Одговорите за секое прашање се толку разновидни што тешко можевме да ги групираме, меѓутоа, ако ги проследиме за сите прашања, доаѓаме до одредени општи констатации, и тоа: а) одреден број ученици дале целосно точни одговори; б) дел од учениците дале површни одговори кои имаат врска со поимот, но не се целосни; в) одреден број од учениците дале одговори без анализа и општи заклучоци, имено, објаснувањата

им се според некои белези или по хронологија на настанот, времето, односно редоследот при обработувањето на наставниот материјал; г) одреден број ученици давале не само неточни одговори на некои прашања, туку одговори кои немаат никаква врска со поимот; и д) одреден број од учениците воопшто не се обиделе да дадат одговори на некои прашања.

Од одговорите заклучивме дека дел од учениците не водат доволно сметка за времето кога постоела една општествена категорија. На пример, селската територијална општина од времето на преминот од првобитното во класно општество, ја идентификуваат со современата административна форма на општина дури и месна канцеларија, а напоредно со тоа и нивната функција. Или аристократот дека е „богат човек“, односно „човек наполно ослободен и кој не се грижи за ништо“, дека еснаф е „кога сите луѓе се веселат“ и сл.*

Преминот од робовладетелското општество, за кое веќе имаат формирано поими во V-то одделение, во феудално општество — за кое што е во тек формирањето на поимите — кај голем број ученици не е издиференциран, такашто во немал број одговори ги мешаат поимите, на пример, некои одговараат дека „феудалното општество е робовладетелско општество“ и сл. Или пак, општествено-економските формации ги редат по редослед, а не по нивните битни карактеристики (производни, општествени или политички).

Правејќи споредба на одговорите помеѓу оние термини што учениците треба да ги знаат од претходната учебна година и оние со кои за прв пат се среќаваат во VI одделение, забележително е дека нема побитни разлики. На пример, споредени одговорите за робовладетелското и феудалното општество се разликуваат за 8,36% во корист на првиот поим. Ако пак ги споредиме одговорите за „селската општина“ и „лено“, тогаш одговорите се разликуваат за 37,97% во корист на второто прашање за терминот „Беседа“, кој се среќава само во VI одделението во врска со Богомилското движење, има малку точни одговори. За ова единствена причина го сметаме недоволното објаснување при обработката и утврдувањето на тој наставен материјал.

Најслаби резултати се покажани во поглед на сфаќањето на поимите како што се: „општествена класа“ со 95 позитивни одговори, „аристократ“ со 126 позитивни одговори и сл. Тие и слични такви поими за учениците претставуваат очевидна тешкотија и одговорите најчесто се дадени со споредба, при

---

* Тоа е впрочем емпирија одамна утврдена и теоретски обработена во општата и посебните дидактики, односно и во методиката на наставата по историја. Имено, во отсуство на првичната слика, на првите претстави и сл. за минатото, учениците од пониските возрасти се наклонети кон формирање на „своја слика“ за минатото, а таа не може да биде поинаква, освен со времената, т.е. тие обично го „осовременуваат“ минатото.

што учениците се обидуваат да се потпрат на веќе познатите факти, но и тие уште не се доволни за да можат да ги формулираат одговорите за поимите. Уште ако додадеме за прашањата од овој блок дека има голем број одговори кои се далеку од целосните и точни одговори, или се слаби односно прашањата се оставени без одговори, тогаш можеме со одредена сигурност да заклучиме дека учениците од оваа возраст уште не можат поблиску или задоволувачки да ги формулираат апстрактните поими, туку, како што се гледа од одговорите, место одговори наведуваат примери и описи сврзани со материјалната опишливост.

Од друга страна, ако се споредат одговорите за поимите за кои има дадено објаснување во речникот (на крајот од секоја лекција) во учебникот, како на пример, „општина“, „класа“, „аристократ“ и др., со оние за кои нема такви објаснувања, видлива разлика не се забележува. Дури одговорите за поимите „класа“ и „аристократ“ за кои има објаснување во учебникот, се најслаби. Значи, учениците како да не обратиле доволно внимание на тоа, а се добива впечаток како да не се користат воопшто со дидактичкиот апарат (во случајот со речникот) во учебникот!

При спроведувањето на одговорите од оние ученици кои знаеја дека ќе бидат анкетирани со оние кои за тоа не беа известени, регистриравме чувствителна разлика во полза на првите. Имено, тие имаат дадено повеќе правилни одговори.** Очеvidно е дека кога учениците очекуваат да одговараат, подборо се подготвуваат и концентрираат така што даваат поточни одговори. Секако, ова искуство секој наставник треба рационално да го искористи во секојдневната наставна работа.

Кај учениците има и други пропусти. Употребуваат изрази во одговорите на прашањата кои се механички научени, т.е. не им го разбираат значењето и суштината. Отаде не ги употребуваат правилно и на соодветно место, а со тоа се добива сосема друг смисол и значење. Ги мешаат еден со друг или ги сврзуваат со допирните предмети. Како да не се во состојба апстрактно да анализираат. Одговорите им се куси и недоречени.

И покрај тоа што има ученици кои дале конкретни, точни и јасни одговори во кои се одбележани битните определби, белези и сл., сепак, вкупните одговори укажуваат дека учениците се сретнуваат со големи тешкотии во совладувањето на поимите по историја.

** Овие ученици на првото прашање од 126 вкупно позитивни одговори, дале 68 или 1/3; на седмото прашање од вкупно 95 позитивни одговори, дале 32 или 1/3; на осмото прашање од вкупно 126 позитивни одговори, дале 36 или 1/4.

Имајќи ги пред нас резултатите од одговорите на учениците, увидот на часовите и увидот во училишните тетратки од учениците, има основа да се тврди дека резултатите се приближно еднакви или слични и во другите училишта.

Се поставува прашање: Зошто учениците дале вакви одговори?

Секако за тоа има повеќе причини. Во прв ред тука треба да се има предвид возраста на учениците, нивната способност и оспособеност за донесување самостојни заклучоци. Иако навлегуваат во апстрактно-мисловно оформување на појавите и поимите тие се уште не можат да изразат генерализирани, целосни и јасни поими и заклучоци во вид на дефиниции.

Учениците недоволно го користат учебникот во врска со објаснувањата на непознатите термини. Дури и во учебниците, во настојувањето на авторите текстовите да се ограничат по обем, материјалот е даден збиено, што не дава можност за поопстојно објаснување на поимите, така што таа задача како да е оставена исклучиво на наставниците.

Од друга страна мора да се води сметка и за фондот на зборовите со кои располагаат учениците од оваа возраст. Тој секако е мал. Затоа наставниците нужно треба да ги упатуваат на тој материјал од учебникот. Ваквата состојба упатува секако и на потребата учениците да се оспособуваат и упатуваат да се служат и со речник.

Наставникот во никој случај и никогаш не треба да тргнува од претпоставката: „Тоа учениците го знаат или треба да го знаат“. На часовите за обработка на нов материјал или за утврдување и воопштување треба да обрне поголемо внимание на објаснувањето на новите поими, да ги забележи на таблата и да ги објасни, а учениците да ги утврдуваат со повторување. Дел од наставниците недоволно ги објаснуваат новите поими, туку оперираат со нив како учениците да ги знаат, иако на тој час за прв пат се сретнуваат. Често се изнесува дефиницијата за некој поим (дури им се диктира, а поимите не се неподвижни вкалупени дефиниции) пред да се создаде реална претстава кај ученикот за дадената појава. И од увидите на часовите, и од тетратките на учениците, може да се заклучи дека поголемиот број од наставниците редовно ги забележуваат и доволно ги објаснуваат новите поими, но има и такви кои тоа нередовно и недоволно го прават, а тоа значи површно, декларативно и неекспликативно или без дескрипција изложување на наставниот материјал имено, со правилното објаснување и совладување на поголем број факти ќе се овозможи полесно објаснување и совладување и на општите поими, со што би им олеснило поразбирливо да го учат и материјалот по историја воопшто.

Од одговорите може да се заклучи дека учениците од VI одд. не отишле многу подалеку од материјално-перцептивна до

мисловна обработка на собраните податоци. Тие уште во најголема мера се на стоиштето на (така да ја наречеме) прва етапа.

Спрема тоа на наставникот треба да му биде основна цел целокупната работа да ја насочува кон развивање на учениковата мисла. Развивањето способноста кај учениците за самостојно мислење претпоставува две основни работи: борба против обидите да се зборува напамет и организирање на процесот на наставата така што сетивно-свесните факти да се обработат со мисловна активност и да се доведат до конечни облици на поими и правила. Прашањата ќе ги поставува така што да ги активира сознателните размислувања, а не да се напрегнува меморијата на ученикот и механички да го учи и запомнува она што го изговорува наставникот. Наставникот треба да бара од ученикот да одговара со свои зборови, како тој го разбрал, сам да бара објаснување, а не да ги повторува зборовите на наставникот или текстот од учебникот. Само така наставникот ќе им помогне на учениците логично да учат, да запомнуваат, да го избенуваат механичкото учење, ќе ги наведува на сопствено размислување, со свои судови да дојдат до правилни поими и правила, до изведување на самостојни заклучоци. Тоа била, е и ќе остане трајна задача на секој наставник.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Marija Vrbetić: „Nastava povijesti u teoriji i praksi”, Zagreb, 1968.
2. A. I. Stražev: „Metodika nastave istorije”, Sarajevo, 1968.
3. A. A. Vagin, N. V. Speranskaja: „Osnovna pitanja metodike nastave istorije”, Sarajevo, 1968.
4. Metodika, urednik Dr Pero Šimleša, Zagreb, 1952.
5. Psihologija učenja istorije, redakcija A. Z. Redko, Sarajevo, 1965.
6. Милан Баковљев: „Улогата на самостојното логично мислење кај учениците во процесот на здобивањето со знаење во наставата“, Сп. Просветно дело, 1954, бр. 5—6, стр. 342.
7. Dr Radoslav Vukanović: Za raznovrsnije načine ponavljanja pojmova u povijesti, „Sp. Pedagoški rad, 350 1975, br. 5—6, str. 237.